

Bedi Arts Featured in The Introduction of Muhammed b. Mustafa al-Mudurnî's Work Named "Verdetü'l-Melih fî Şerhi Bürdeti'l-Medih" As a Commentary of Kasîde Burde

İbrahim Gezer^{1,a,*}, Ramazan Ege^{1,b}

¹Uşak Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Uşak/Türkiye

*Corresponding Author

ARTICLE INFO

Research Article

Received : 01.06.2024

Accepted : 01.07.2024

Keywords:

Arabic

Rhetoric

Bedi

Kasîde Burde

Mudurnî

Islamic

ABSTRACT

In the Islamic World the introductions of the Works generally begin with praise to Allah and salawat to His Messenger. While presenting hamdele and salvele, care is taken to use words that indicate the content of the work. After this part, the main part of the introduction is made using the words **وَبَدَأَ / أَمَّا بَعْدُ**. In this part, the author explains why he wrote the work, the importance of the work, why he wrote it, and to whom he dedicated it. In general, authors present the most artistic axampels of prose in the introduction parts of their Works. Our author is Muhammed b. Mustafa el-Mudurnî also presented an example of an introduction in the style we described in the introduction of his work Vardatu'l-Malih. In this study, we will focus on some examples of science of bedi', which is one of the three main disciplines of the science of Rhetoric, which is included in the introduction of the work called Vardatu'l-Malih, and aims to beautify the wording and meaning.

Türk Akademik Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 7(1): 19-26, 2024

Bir Kasîde-i Bürde Şerhi Olarak Muhammed b. Mustafa el-Mudurnî'nin "Verdetü'l-Melih fî Şerhi Bürdeti'l-Medih" Adlı Eserinin Mukaddimesinde Öne Çıkan Bedî' Sanatları

MAKALE BİLGİSİ

Araştırma Makalesi

Geliş : 01.06.2024

Kabul : 01.07.2024

Anahtar Kelimeler:

Arapça

Belagat

Bedî' Kasîdetü'l-Bürde

Mudurnî

İslam

ÖZ

İslam dünyasında eserlerin mukaddimleri, genel olarak Allah (cc)'a hamd ve Rasûlüne salavat ile başlamaktadır. Hamdele ve salvele getirilirken de eserin muhtevasına işarette bulunan kelimelerin kullanılmasına özen gösterilmektedir. Bu kısmın ardından **وَبَدَأَ / أَمَّا بَعْدُ** kelimeleri kullanılarak mukaddimenin asıl kısmına geçiş yapılmaktadır. Bu kısımda ise müellif, eseri niçin kaleme aldığını, eserin önemini, kime ithaf ettiğini açıklamaktadır. Genel itibarıyla müellifler, eserlerin mukaddime kısımlarında, nesrin en sanatlı örneklerini ortaya koymaktadırlar. Müellifimiz, Muhammed b. Mustafa el-Mudurnî de *Verdetü'l-Melih* adlı eserinin mukaddimesinde tasvir ettiğimiz tarzda bir mukaddime örneği ortaya koymuştur. Biz de bu çalışmamızda *Verdetü'l-Melih* adlı eserin mukaddimesinde yer alan Belagat ilminin üç ana disiplininden biri olup lafzı ve manayı güzelleştirmeyi amaçlayan bedî' ilmine dair bazı örnekler üzerinde duracağız.

^a ibrahimgezer5464@gmail.com

^b <https://orcid.org/0000-0003-4867-930X> | ramazan.ege@usak.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-5749-510X>

Giriş

Muhammed b. Saïd el-Busîrî'nin (öl. 696/1297) *Kasîde-i Bürde* adlı eseri, İslam dünyasında çok ciddi bir şöhrete sahip olmuştur. Sadece ilim meclislerinde değil; aynı zamanda halkın teşkil ettiği çeşitli meclislerde de okunması çok yaygın olan bir kasidedir. Şairin *el-Kevâkibu'd-durriye fî medhi hayri'l-beriyye* olarak adlandırdığı kasidesi, revî harfinin mîm olması sebebiyle *el-Kasîdetu'l-mîmiyye*, Busîrî'nin yakalandığı hastalıktan şifa bulmasına vesile olduğu için *Kasîde-i Bür'e*, bu hadisenin rüyasında Hz. Peygamber'in elinden hırka giyerek gerçekleşmesi rivayetinden dolayı da *Kasîde-i Bürde* diye anılmıştır. Ka'b b. Zühre'nin (öl. 24/645) aynı ismi taşıyan kasidesi ile karışmaması için kültürel muhitte *Kasîde-i Bür'e* ismiyle meşhur olmakla birlikte literatürde *Kasîde-i Bürde* ismi öne çıkmaktadır. Aruzun basit bahriyle (müstef'ilün fâ'ilün müstef'ilün fe'ilün) kaleme alınmış olan eser, farklı rivayetlerde sayı farklılaşsa da bizim ele aldığımız mukaddimenin de içinde bulunduğu şerhte 160 beyitten meydana gelmektedir.

Kasîde-i Bürde, konusu itibarıyla Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.s.)'i konu alması itibarıyla ve başından sonuna onun hayatından esintiler içermesi dolayısıyla İslam dünyasında ehl-i ilim nezdinde de büyük ilgi görmüş ve üzerine çok sayıda şerh, hâşiye, tahmis, taştir ve tesbi' yazılmıştır. Bu şerhlerden biri de Osmanlı dönemi 18. yüzyıl ulemasından olan Muhammed b. Mustafa el-Mudurnî'ye ait olan "*Verdetü'l-Melîh fî Şerhi Bürdeti'l-Medîh*" adlı eserdir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla üzerine hiçbir ilmi çalışmanın yapılmadığı bu eserin nüshaları ülkemiz ve dünyanın çeşitli kütüphanelerinde bulunmakta olup¹ biyo-bibliyografik eserlerde de eser, müellifine nispet edilmektedir.²

Mudurnî hakkında kaynaklarda pek bilgi bulunmamakta olup onun ehl-i ilimden olduğu bilgisi bulunmaktadır.³ Ancak *Verdetü'l-Melîh*'in Süleymaniye nüshasından elde ettiğimiz bilgiler çerçevesinde Muhammed b. Mustafa, Mudurnî'dan yetişen ehl-i ilimden olup, hicri 1136 miladi 1723-24 yıllarında *Verdetü'l-Melîh fî şerh-i Bürdeti'l-Medîh* adıyla İmam

Bûsîrî'nin *Kasîde-i Bürde*'sine şerh yazmış bir zat ve talebeleri bulunan bir âlimdir.⁴ Yine kendisinin *Nuhbetü'l-Fiker şerhi*, kelime-i tevhid risalesi ve çeşitli fikhî meselelerle ilgili de risaleleri bulunmaktadır.⁵ *Verdetü'l-Melîh*'i Lale Devri'nin meşhur Şeyhülislamı Yenişehirli Abdullah Efendi (ö. 1156/1743)'ye ithaf etmesine bakılırsa ilmi çevrelerde ve özellikle İstanbul'da hatırı sayılır bir âlim olduğunu söyleyebiliriz. Yine yazmış olduğu risalelerden birini şeyhülislamlık da yapmış olan Dürriyade Mustafa Efendi'nin (ö. 1188/1775) tevcih ettiği bir soru üzerine yazdığını düşündüğümüzde İstanbul'da ilmine itimat edilen kimselerden biri olduğu anlaşılmaktadır.⁶

Mukaddime, Arap edebiyatında hicri III., miladi IX. yüzyılın içerisinde Câhiz (ö. 255/869) ve öğrencisi İbn Kuteybe'nin (ö. 276/889) çalışmalarıyla şekillenmiştir. Mukaddime üslubunun ilerleyen yüzyıllardaki formuna kavuşmasında İbnü'l-Mukaffa (ö. 142/759), Câhiz ve İbnü'l-Mu'tez gibi alimlerin yazılı ve sözlü kompozisyonların başlangıç kısımlarının nasıl olması gerektiğine dair yaptıkları açıklamaların etkisi olmuştur.⁷ Mukaddimelerin şekil, içerik ve üslûp özellikleri yazardan yazara bazı farklılıklar içerse de hemen hepsinin ortak yönü, göze, kulağa ve duygulara hoş gelen cinaslı, secili ve özetle sanatlı bir dil kullanmayı tercih etmeleridir. Mukaddimelerin bu özelliği dolayısıyla biz de bu çalışmamızda Muhammed b. Mustafa el-Mudurnî'ye ait olan "*Verdetü'l-Melîh fî Şerhi Bürdeti'l-Medîh*" adlı eserin mukaddime kısmını öne çıkan bedî' sanatları yönünden ele almaya çalışacağız.

Mukaddime Bulunan Bazı Bedî' Sanatları

Bu çalışmamızda *Verdetü'l-Melîh*'in mukaddimesinde tespit edebildiğimiz bedî' ilmiyle ilgili söz sanatlarını tanıtır ve izah etmeye çalışacağız. Mukaddime tespit ettiğimiz sanatı belagatle ilgili çeşitli kaynaklara dayanarak çok muhtasar bir şekilde açıkladıktan sonra incelediğimiz mukaddimedeki örnekleri üzerinde durup onları açıklayacağız. Örneğin cinasın en genel tanımını ve

¹ Bkz. Muhammed b. Mustafa el-Mudurnî, *Verdetü'l-Melîh fî Şerhi Bürdeti'l-Medîh* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, 'Atıf Efendi Koleksiyonu, 2164), 1b/5; Muhammed b. Mustafa el-Mudurnî, *Verdetü'l-Melîh fî Şerhi Bürdeti'l-Medîh* (Almanya: Göttingen State and University Library, VOHD XVIIIB4, 148), 1b/5; Muhammed b. Mustafa el-Mudurnî, *Verdetü'l-Melîh fî Şerhi Bürdeti'l-Medîh* (Amerika Birleşik Devletleri: Princeton Üniversitesi, Digital Library of the Middle East, Islamic Manuscripts, New Series, no: 993), 1b/1; Muhammed b. Mustafa el-Mudurnî, *Verdetü'l-Melîh fî Şerhi Bürdeti'l-Medîh* (Konya: Koyunoğlu Müzesi Kitaplığı, 10528), 1b/5; Muhammed b. Mustafa el-Mudurnî, *Verdetü'l-Melîh fî Şerhi Bürdeti'l-Medîh* (Mısır: Daru'l-Kütübî'l-Misriyye, Edeb Talat, 4577), 1b/5; Muhammed b. Mustafa el-Mudurnî, *Verdetü'l-Melîh fî Şerhi Bürdeti'l-Medîh* (Amerika Birleşik Devletleri: Yale Üniversitesi, Beinecke Library, Landberg 40), 6a/5; Muhammed b. Mustafa el-Mudurnî, *Verdetü'l-Melîh fî Şerhi Bürdeti'l-Medîh* (Mısır: Daru'l-Kütübî'l-Misriyye, Edeb, 4373), 1b/5.

² 'İsmâ'il Paşa b. Muhammed b. Mîr Selîm el-Bâbânî, *İdâhu'l-Meknûn fî'z-Zeyl 'alâ Keşfi'z-Zunûn 'an Esâmi'l-Kütübî ve'l-Fünûn*, thk. Muhammed 'Abdulkâdir 'Atâ (Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2008), 4/587; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Haz. M. A. Yekta Saraç (Ankara: TÜBA, 2016), 1/88; 'Omer Rıdâ Kehhâle, *Mu'cemu'l-Müellifîn* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî-Mektebetü'l-Meşnâ, ty.), 12/36; Carl Brockelman, *Geschichte Der Arabischen Litteratur*, (Leiden: Brill, 1937), 2/468.

³ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Haz. Yekta Saraç, c. 1, s. 88.

⁴ Mudurnî, *Verdetü'l-Melîh* ('Atıf Efendi, 2164), 93a/15.

⁵ *Hâşiye ala Şerh Nuhbetü'l-Fiker fî Mustalahâtı Ehli'l-Eser*, Süleymaniye Kütüphanesi Laleli koleksiyonu, 359 demirbaş nolu, 180 varak; *el-Vahid fî Kelimetü et-Tevhid*, Kastamonu Yazma Eserler Kütüphanesi, 37 Hk 495/3 demirbaş nolu 29^b-36^a; *Risale fî Teşehhüdi'l-Ahira*, Kastamonu Yazma Eserler Kütüphanesi, 37 Hk 495/4 demirbaş nolu, 36^b-37^a; *el-Bahir fî Tevcihi Haber Men Kale Ene Mümin ve Hüve Kafir*, Kastamonu Yazma Eserler Kütüphanesi, 37 Hk 495/6 demirbaş nolu, 43^a-44^a; *Risale fî Cevabi's-Sual an Ekli'z-Zeyt*, Kastamonu Yazma Eserler Kütüphanesi, 37 Hk 495/7 demirbaş nolu, 45^b-46^a; *el-Udda Cevazi Hacci'l-Mutede*, Kastamonu Yazma Eserler Kütüphanesi, 37 Hk 495/8 demirbaş nolu, 48^b-49^b.

⁶ Mudurnî'nin birtakım risalelerinin bulunduğu Kastamonu İl Halk Kütüphanesi 495 nolu yazmanın 36^b varakta, Hz. Peygamberin namazın son kadesinde ve namazın dışında salavat getirip getirmediğine dair Mudurnî'ye yöneltilen bir soru üzerine bu risaleyi kaleme aldığını belirtmektedir. Bu risalenin hamişinde Mudurnî'nin talebesi olduğu anlaşılan ve risalenin müstensihisi olan Halil b. İbrahim, Mudurnî'nin kendi ağzından bu risaleye konu olan meseleyi Mudurnî'ye Mevlâna Dürriyade'nin yönelttiğini duyduğunu belirtmektedir. Bkz: Mudurnî, Muhammed b. Mustafa, *Risale Ma'mûle fî Beyanı Kâne Yusallî en-Nebîyyu fî'l-Ka'deti'l-Ahira* (Kastamonu: Kastamonu Halk Kütüphanesi, 395), 36^b.

⁷ İsmail Durmuş, "*Mukaddime*" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV yayımları, 2020), 31/117-118.

genel hatlarını verdikten sonra incelediğimiz eserin mukaddimesinde mevcut olan cinas türlerini ele alıp eserdeki örneklerini ortaya koymaya çalışacağız.

Cinas

Cinas, iki lafzın telaffuzunun birbirine benzeyip, manalarının ise birbirinden farklı olmasıdır.⁸ Lafza dayalı olan yani cümlelerin melodisine güzellik katan bir söz sanatıdır. Ancak bu özelliği, cinasın ve dolayısıyla tüm muhassinât-ı lafziyye⁹ kapsamındaki söz sanatlarının cümlelerin manasına katkı sunmadığı anlamına gelmemektedir.¹⁰

Cinasın en temelde tam cinas ve tam olmayan cinas şeklinde iki çeşidi vardır. Tam cinas,¹¹ birbirine benzeyen iki lafzın harflerinin çeşidinde, sayılarında, hareke ve sükunlarında ve dizilişlerinde aynı olmalarıdır.¹² Birbirine benzeyen iki lafız arasında sayılan bu dört unsurdan birinde bir farklılık olduğunda ise tam olmayan cinas¹³ söz konusu olmaktadır. Tam olmayan cinasın birçok çeşidi bulunmaktadır. Bunların izahını ilgili eserlere havale ederek biz *Verdetü'l-Melih*'in mukaddimesinde bulunan ve tespit edebildiğimiz cinas örnekleri üzerinde duracağız.

Verdedü'l-Melih'teki Cinâs Örnekleri

Cinâs

Harflerin Hareke ve Sükunlarının Farklılığına Göre: Cinâs-ı Musahhaf

“Hat cinâsı” da denmektedir. *يَسْقِي* ve *يَسْقِي* kelimelerinde olduğu gibi yazımı birbirine benzeyen iki kelimenin noktalılarında farklılık göstermesidir.¹⁴

İncelediğimiz mukaddimede müellif kendi adını zikrettikten sonra *عَامَلَهُ اللَّهُ الْخَفِيُّ بِأَطْفِهِ الْخَفِيِّ* ifadesini¹⁵ kullanmıştır. Verdiğimiz örnekte altını çizdiğimiz kelimeler mana olarak birbirinden farklı olmakla birlikte ilk harfleri noktaları yönünden farklılık göstermektedir. Bu sebeple burada musahhaf cinâs söz konusu olmaktadır.

Harf Sayılarının Farklılığına Göre: Cinâs-ı Merdûf

Aralarında benzerlik bulunan iki lafızdan birinin ilk harfinin fazla olmasıdır. “Bu durumun devamı muhaldir” anlamındaki *المُحَال* ve *دَوَامُ الْحَالِ مِنَ الْحَالِ* sözündeki *الحال* ve *المُحَال*

kelimeleri gibi.¹⁶

Verdetü'l-Melih'in mukaddimesinde *فَيَقُولُ الْعَبْدُ الضَّعِيفُ الْفَقِيرُ إِلَى مَوْلَاهُ الْغَنِيِّ الْمَغْنِيِّ* cümlesinde¹⁷ altını çizdiğimiz *الْمَغْنِيِّ* kelimesi, *الْغَنِيِّ* kelimesinden bir harf fazladır. Harf fazlalığı ilk harfte olması dolayısıyla burada cinâs-ı merdûf bulunmaktadır.

Cinâsa Mülhak Olanlar: Cinâs-ı İştikâk

İki kelimenin kökleri aynı olduğunda ise buna da cinâs-ı iştikâk denmektedir. “Yönünü doğru olan din olan İslam’a çevir” anlamındaki *وَجْهَكَ لِلدِّينِ الْقَيِّمِ* bulunan *أَقِمَّ* ve *قِيَامَ* kelimeleri kökünden türemiştir.¹⁸ Bu iki kelimenin kökleri aynı olduğu için cinas-ı iştikak söz konusu olmuştur.

İncelediğimiz mukaddimede cinâs-ı iştikâkla ilgili çok sayıda örnek bulunmaktadır. Özellikle vereceğimiz şu cümle içerisinde birkaç örnek birden geçmektedir: *شَرَحْتُهَا شَرْحًا يُوضِّحُ غَايَةَ الْإِيضَاحِ وَيُغْنِي عَنْ سَائِرِ الشَّرُوحِ إِغْنَاءَ الصَّبَاحِ* *وَيُوضِّحُ* ve *شَرَحْتُهَا* Bu cümlede bulunan *وَيُوضِّحُ* ve *شَرَحْتُهَا* kelimeleri arasında cinâs-ı iştikâk bulunmaktadır. Çünkü ikili olarak zikrettiğimiz bu kelimelerin köklerinin aynı olduğu görülmektedir.

Seci

Secinin sözlük anlamı “güvercinin çıkardığı ses”, ya da “fasılları olan bir söz söylemek” anlamlarına gelmektedir.²¹ Terim olarak ise seci, düz yazıda fâsılaların bir harfte uyumlu olmasıdır.²² Seci bir harfte olabildiği gibi, birden fazla harfte ya da birden çok kelimede de olabilmektedir.²³ Bazı edebiyatçılar seciyi pek olumlu karşılamamışlarsa da kimilerine göre bu olumsuz bakış, kendilerinin secili ifade getirmede aciz kalmalarıdır. Zira şayet seci yerilecek bir durum olsa idi Kur’ân-ı Kerim’de geçmezdi. Seci sanatı Kur’ân’ın bütün surelerinde mevcut olan bir sanattır.²⁴ Secinin pek çok türü vardır. Bunlardan bazıları şunlardır:

Mutarraf Seci

Fâsılların sonunda bulunan iki kelimenin sonundaki harflerin aynı, vezin yani kelimenin sarf yapısı yönünden ise farklı olmasıdır. *وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا * وَقَارًا* ve *وَقَارًا* kelimelerinin yapıları farklı, son harfleri ise aynıdır.²⁶

dışında cinâs-ı iştikâk ve cinâs-ı müşabehe şeklinde anılan ve cinâsa dahil edilen cinas çeşitleri de mevcuttur. Bkz. Bulut, *Belâgat*, 337-347.

¹⁴ Hâbenneke el-Meydânî, *el-Belâgatü'l-'Arabiyye*, 2/497.

¹⁵ Cümlelerin anlamı şöyledir: “Daima ikramda bulunan Allah Teala, gizli lütuflarıyla o kuluna muamelede bulunsun”.

¹⁶ Bulut, *Belâgat*, 339.

¹⁷ Cümlelerin anlamı: “Hiçbir şeye ihtiyaç duymayan ve bütün muhtaçların ihtiyaçlarını gideren Mevlâ’sına muhtaç âciz kul der ki”.

¹⁸ Rum Sûresi (30): 43.

¹⁹ Muhammed Ahmed Kâsım - Muhyiddin Dîb, *‘Ulûmu'l-Belâga*, 357; Hâbenneke el-Meydânî, *el-Belâgatü'l-'Arabiyye*, 2/498.

²⁰ Cümlelerin anlamı: İmam Bûsîrî’nin bu eserine her şeyini izah eden ve sabahın lambaya ihtiyaç bırakmaması gibi diğer şerhlere ihtiyaç bırakmayan bir şerh yazdım. Mudurnî, *Verdetü'l-Melih* (‘Atıf Efendi, 2164), 2a/1.

²¹ Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehzîbü'l-Lüga*, thk. Muhammed Avad Mur’ib (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türasî’l-Arabî, 2001), 1/219.

²² Ebu’l-Feth Ziyâüddin İbnü’l-Esir Muhammed b. Abdülkerim el-Cezerî, *el-Meseli’-s-Sâir fî Edebi’l-Kâtib ve’s-Sâir*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid (Beyrut: el-Mektebetü’l-Asriyye, 1420), 1/195

²³ Bulut, *Belâgat*, 354; Mehmet Ünal, *Osmanlı Türkçesi Grameri Sözlüğü*, (Isparta: El-Yay Yayıncılık 2016), 327.

²⁴ İbnü’l-Esir el-Cezerî, *el-Meseli’-s-Sâir fî Edebi’l-Kâtib ve’s-Sâir*, 1/195

²⁵ Nuh Suresi (71): 13, 14.

²⁶ Hâbenneke el-Meydânî, *el-Belâgatü'l-'Arabiyye*, 2/507.

⁸ ‘Abdurrahmân b. Hâsen Hâbenneke el-Meydânî, *el-Belâgatü'l-'Arabiyye*, (Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1416/1996); 2/485; Muhammed Ahmed Kâsım - Muhyiddin Dîb, *‘Ulûmu'l-Belâga el-Bedi’ ve'l-Beyan ve'l-Me’âni*, (Tarablus: el-Müessesetü'l-Hadise li’l-Küttâb, 2003), 114.

⁹ Muhassinât-ı lafziyye şunlardır: Cinâs, sec’i, muvâzene, mümâsele, teşrî’, lüzumu mâ lâ yelzem, iktibas ‘aks, tazmin, reddü’l-‘acuz ‘ales’-sadr, berâ’at-i istihlal. Bkz. Ali Bulut, *Belâgat Me’âni-Beyân-Bedi’* (İstanbul: İfav. yay. 2015), 331 vd.; Mehmet Ünal, *Türk-İslam Edebiyatı: Belâgat-Edebi Sanatlar*, (İstanbul: Lisans Yay. 2020), 107-109.

¹⁰ Bulut, *Belâgat*, 331.

¹¹ Tam cinasın çeşitleri şunlardır: Mümâsîl, müstevfâ, mürekkeb olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Mürekkeb cinas da müteşâbih ve mefruk cinas olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Bkz. Muhammed Ahmed Kâsım ve Muhyiddin Dîb, *‘Ulûmu'l-Belâga*, 115, 116.

¹² Muhammed Ahmed Kâsım - Muhyiddin Dîb, *‘Ulûmu'l-Belâga*, 114; Hâbenneke el-Meydânî, *el-Belâgatü'l-'Arabiyye*, 2/487.

¹³ Tam olmayan cinâsın kısımları şunlardır: İki lafızda bulunan harflerin türlerinin farklı olmasına göre cinâs-ı muzârî ve cinâs-ı lâhik; İki lafızda bulunan harflerin sayısının farklı olmasına göre cinâs-ı merdûf, cinâs-ı müktenif, cinâs-ı mutarraf ve cinâs-ı müzeyyel; İki lafızda bulunan hareke ve sükunların farklı olmasına göre cinâs-ı muharref, cinâs-ı musahhaf; harflerin sıralanışında farklılık olmasına göre cinâs-ı kalb ve cinâs-ı müzdevic. Cinâs-ı kalb de kalb-i küll, kalb-i ba’z, maklub-i mücennah, cinâs-ı müstevi şeklinde dörde ayrılmaktadır. Bunların

Mudurnî mukaddimesinde, secinin hemen her çeşidine örnek olabilecek cümleler kurmuştur. لَمْ يَكْتَلِ عَيْنَ الْإِنْسَانِ cümlesinde²⁷ iki tane fâsıla bulunmakta ve bunlardaki iki kelimenin son harfleri ortaktır. Fâsıla sonlarındaki kelimeler vezin yönünden değil de sonlarındaki harf bakımından uyum gösterdiklerinde buna mutarraf seci denmektedir. Bir diğer örnek İZْ قَلَمًا يَخْلُو إِنْسَانٌ مِّنْ نِّسْيَانٍ وَقَلَمٌ مِّنْ طُغْيَانٍ cümlesidir. Bu cümlenin manası: *Çünkü çok az kimse unutmaktan ve çok az kalem taşkınlıktan uzaktır.*²⁸ Burada ن نِيسْيَانٍ ve طُغْيَانٍ kelimeleri sonlarında bulunan ن harfleri yönünden ortaklık göstermektedir.

Mütevâzî Seci

Fâsıla sonlarındaki iki kelimenin vezin ve son harfî yönünden uyumlu olmasıdır. Ayet-i kerimede **فِيهَا سُرُرٌ مَّرْفُوعَةٌ وَأَكْوَابٌ مَوْضُوعَةٌ**²⁹ iki fâsıla bulunmaktadır. Bunlar **مَرْفُوعَةٌ** ve **مَوْضُوعَةٌ** kelimeleridir. Bu iki kelime hem vezin yönünden hem de revî de denilen son harfî yönünden uyumludur.³⁰

ثُمَّ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ Mukaddimenin salvele kısmında geçen ³¹cümlesindeki عَلَى خَيْرِ الْأَنَامِ، وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ مَصَابِيحُ الظَّلَامِ fâsılalarda الْأَنَامُ ve الظَّلَامُ kelimeleri geçmekte ve bu kelimeler de vezin ve son harf yönünden uyumlu görünmektedir. Bu sebeple burada mütevâzî seci söz konusu olmaktadır. Bir diğer örnek de لَمَّا كَانَ بُرْدَةُ الْمَدِيحِ فِي ³²cümlesindeki نُعْتُ نَبِيٍّ فَصِيحٌ altı çizili kelimeler arasındadır. Bu iki kelime de vezin yönünden فَعِيل kalıbında gelmiş ve son harfleri de ح olduğundan burada da mütevâzî seci görülmektedir. Seci konusunun başında da dediğimiz gibi incelediğimiz mukaddime kısmında çok denilebilecek kadar secili ifade kullanıldığından bu konu için şu örneği de zikrederim: هَفُوءَ وَعَالِمٍ مِنْ هَفُوءَ وَصَارِمٍ مِنْ نُبُوءَ ³³cümlesinde هَفُوءَ ve نُبُوءَ kelimeleri aynı vezinde ve sondaki kapalı (ة) sayılmadığından son harf olan و harfinde de uyum göstermektedir. Bu sebeple burada da mütevâzî seci görülmektedir. Ayrıca üzerinde çalışmakta olduğumuz ثَمَّ الْمَلِيحِ وَرَدُّهُ الْمَلِيحِ فِي شَرْحِ بُرْدَةِ الْمَدِيحِ ³⁴adlı şerhin adında da الْمَلِيحِ ve الْمَدِيحِ kelimeleri arasında mütevâzî seci bulunmaktadır.

Murassa' Seci

İki fâsîlada ya da iki ibarede bulunan lâfızların tamamının ya da çoğunun vezin ve kafiye yönünden aynı olup birbirine karşılık gelmesidir.³⁵ إِنَّ الْبَيْنَا إِيَابَهُمْ * ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا ayetlerinde³⁶ iki cümle bulunmakta ve ilk cümlede olan إِنَّ الْبَيْنَا إِيَابَهُمْ ayetindeki kelimeleri ikinci cümle olan ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا ayetindeki kelimelerin hem vezin hem de son harf yönünden karşıladığını görmekteyiz. Biraz daha açacak olursak iki ayette إِنَّ birbirlerine karşılık gelmekte, الْبَيْنَا kelimesine karşılık gelmekte ve جَسَابَهُمْ kelimesi de إِيَابَهُمْ kelimesine karşılık gelmektedir.³⁷ Her iki cümlede bulunan kelimelerin çoğu vezin ve son harf yönünden

birbirine karşılık gelmesinden dolayı burada murassa' seci bulunmaktadır.

Bizim incelediğimiz *Verdetü'l-Melih*'in ilk baş tarafına baktığımızda da burada murassa' seci olduğunu görmekteyiz. Eserin ilk cümlesi şöyle başlamaktadır: إِنَّ أَيْمَنَ مَا يُرْشَحُ بِهِ صَدْرُ الْكَلَامِ، وَأَحْسَنُ مَا يُوشَحُ بِهِ عَقْدُ النِّظَامِ. Manası: *Söze başlanacak en kutlu kelime, söz kolyesinin kendisiyle süsleneceği en güzel kelimeler...*³⁸ Bu cümlede iki söz öbeği bulunmaktadır. Virgüle kadarki birinci; virgülden sonraki de ikinci söz öbeğidir. Bu iki ifadeye ya da söz öbeğine baktığımızda birinci kısımda geçen أَيْمَنَ kelimesine diğerinde أَحْسَنَ kelimesi karşılık gelmektedir. Devamında da عَقْدُ النِّظَامِ ve صَدْرُ الْكَلَامِ, به به, به به, مَا يُوشَحُ ve مَا يُرْشَحُ kelimeleri de birbirlerine karşılık gelmektedir. Burada her iki söz öbeğindeki kelimeler, vezin ve son harf yönünden birbirine karşılık geldiğinden dolayı murassa seci kullanılmıştır. Bu konudaki bir diğer örnek de şu şekildedir: Müellifimiz İmam Bûsî'ri'den uzun cümlelerle övgüyle bahsettikten sonra ona şu cümleyle dua etmektedir: كَسَاءَ اللَّهِ تَعَالَى جَلَابِيبَ غُفْرَانِهِ وَأَقَاضَ عَلَيْهِ شَأْبِيبَ رِضْوَانِهِ. Manası: Allah (cc) ona başışlanma elbiselerini giydirip üzerine rızasının bol bereketli yağmurlarını akıtsın.³⁹ Burada iki cümle bulunmakta ve iki cümledeki bütün kelimeler birbirine karşılık gelmese de ilk cümledeki جَلَابِيبَ kelimesiyle ikinci cümledeki شَأْبِيبَ kelimesi ve yine ilk cümledeki غُفْرَانِهِ kelimesiyle ikinci cümledeki رِضْوَانِهِ kelimeleri birbirine karşılık gelmektedir.

Lüzûm-u Mâ Lâ Yelzem

Bu söz sanatına “tazyik”,⁴⁰ “iltizam”⁴¹ ve ‘i’nat”⁴² isimleri de verilmektedir.⁴³ Şiirde revî harfinden önce, nesirde revî anlamındaki fâsıladan önce seci olması için gerekli olmayan bir harf veya birden fazla harf getirmektedir.⁴⁴ Zira iki fâsılada da secinin gerçekleşme şartı olan son harfteki benzerlik gerçekleştiği halde son harften önce de bir ya da daha fazla benzer harf getirmektedir. فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ، وَإِخْوَانُهُمْ يَمْسُوْنَهُمْ فِي الْغَيِّْ ثُمَّ لَا يَصْغُرُونَ ayetlerinde⁴⁵ iki fâsıla bulunmakta ve bunlara baktığımızda sonlarındaki ن harfinde uyum görülmektedir.⁴⁶ Bu da seci olması için yeterli olmaktadır. Bununla birlikte fâsıladaki harf uyumunun üstüne هُمْ مُبْصِرُونَ ve يَصْغُرُونَ kelimelerinde ص، ر، harfleri hareketleriyle birlikte bir uyum göstermiştir.

Mudurnî'nin eserinde de lafza dayalı bu söz sanatına dair örnekler mevcuttur. Örneğin *İnsanoğlunun bir ikincisini daha görmediği, ona yaklaşan bir benzerini insanın tasavvur etmediği bir şerh ortaya çıktı* anlamındaki *لَمْ يَكُنْجُلْ عَنِ الْإِنْسَانِ بَنَاتِيهِ وَلَمْ يَتَمَثَّلْ عِنْدَ إِنْسَانٍ الْعَيْنِ مَا يُدَانِيهِ* cümlesinde⁴⁷ altı çizili kelimeler fıkra sonları olmaları dolayısıyla fâsılayı oluşturmaktadırlar. Fâsıla denilen son

²⁷ Cümlelinin manası: İnsanoğlunun bir ikincisini daha görmediği, ona yaklaşan bir benzerini insanın tasavvur etmediği bir şerh ortaya çıktı. Bkz. Mudurnî, *Verdetü'l-Melîh* (' Atıf Efendi, 2164), 2a/5.

²⁸ Mudurnî, *Verdetü'l-Melîh* ('Atîf Efendi, 2164), 2a/10.

²⁹ Ğâşiye suresi (88): 13, 14.

³⁰ Ḥabenneke el-Meydânî, *el-Belâġatu'l-'Arabiyye*, 2/506; Muhammed Ahmed Kâsım ve Muhyiddîn Dîb, 'Ulumu'l-Belâġa, 108.

³¹ Mudurnî, *Verdetü'l-Melîh* ('Atîf Efendi, 2164), 1b/1.

³² Mudurnî, *Verdetü'l-Melîh* ('Atîf Efendi, 2164), 1b/5.

³³ Mudurnî, *Verdetü'l-Meliḥ* ('Atıf Efendi, 2164), 2a/15.

³⁵ Abdülmüteâl es-Saidî, *Buğyetü'l-İzâh li-Telhîsî'l-Miftâh fî Ulûmî'l-Belâga* (Mektebetü'l-Âdâb. 1426), 4/654.

³⁶ Ğâşiye suresi (88): 25, 26.

³⁷ Habenneke el-Meydânî, *el-Belâġatu'l-'Arabiyye*, 2/505.

³⁸ Mudurnî, *Verdetü 'l-Melîh* ('Atıf Efendi, 2164), 1b/1.

³⁹ Mudurnî, *Verdetü 'l-Melîh* ('Atîf Efendi, 2164), 1b/10.

⁴⁰ Genişliğin zıddı anlamına gelen ضيق kelimesinden türeyen kelime, daraltmak anlamına gelmektedir. Bkz. Cevherî, *Sihâh*, 4/1511.

⁴¹ Üstlenmek, benimsemek anlamlarına gelmektedir. الزَّمَنَةُ الشَّيْءَ فَالْتَزَمَهُ (çölümünde “birini bir şeye zorladım o da onu kabul etti, benimsedi”) şeklinde kullanılmaktadır. Bkz. Cevherî, *Sihâh*, 5/2029.

⁴² Birinin bir başkasını zor duruma sokması demektir. Bkz. Halil b. Ahmed, *Kitabü'l-Ayn*, 2/50.

⁴³ Sa'düddîn et-Tefîzânî, *el-Mutavvel Şerh Telhisi Miftahi'l-'Ulûm*, çev. Zekeriya Çelik (İstanbul: Litera yayıncılık, 2020), 2/560.

⁴⁴ es-Saîdî, *Buğyetü'l-Îzâh*, 4/663.

⁴⁵ Enfal suresi (7): 201-202.

⁴⁶ es-Saîdî, *Buğyetü 'l-Îzâh*, 4/663.

⁴⁷ Mudurnî, *Verdetü 'l-Melîh* ('Atîf Efendi, 2164), 2a/5.

harfe baktığımızda her iki fâsıla • (he) harfinde uyum göstermekle seci gerçekleşmektedir. Son harfteki bu uyuma ilaveten onun önündeki اني harfleri de hareke ve sükunlarıyla birlikte uyumlu bir şekilde getirilmiştir. Bu duruma lüzum mâ la yelzem adı verilmektedir. Bütün lafza dayalı söz sanatlarında olduğu gibi bu sanatı da nazımda veya nesirde kullanırken manaya hizmet edecek şekilde aşırıya kaçmadan kullanmak yerinde görülmektedir.⁴⁸ Elbette ki, bu söz sanatının ve diğer birçoklarının örneklerini Kur'an'da görmekteyiz. Bu da bu tür söz sanatlarını ölçülü kullanmanın mümkün olabildiğini bize göstermektedir.

İktibâs

İktibâsın sözlük anlamı “ateş parçası almak” anlamına gelmektedir. Daha sonra “ilim almak” için kullanılır hale gelmiştir. Örneğin اقْتَبَسْتُ مِنْهُ عِلْمًا cümlesi “ondan ilim aldım” manasına gelmektedir. Terim olarak iktibâs ise, “Allah (cc) şöyle buyurdu” ifadesini kullanmaksızın özellikle Kur'an ayetlerinden bir ayet veya bir kelimeyi ya da hadis-i şeriften bir ifadeyi⁴⁹ konuşanın sözüne katmasıdır. İktibâs, hutbe, vaaz, Hz. Peygamberi ve sahabeyi övmek amacıyla yazılan nazım ve nesir örneklerinde kullanılmakta olup bunlar “makbul iktibâs” türündendir. Gazel, mektup, hikâye gibi türlerde kullanılması ise “mubah olan iktibas” kabul edilirken, Allah (cc)'a ait olan bir şeyi kendisine nispet etmek ya da ayetleri alay tarzında kullanmak yasak görülmüş ve hatta bazı iktibasların küfre varabildiği de ifade edilmiştir.⁵⁰ Telmih,⁵¹ akd,⁵² hal⁵³ ve tazmin⁵⁴ sanatlarının da iktibastan türetildiği ifade edilmektedir.⁵⁵

İktibasla ilgili bu temel bilgileri verdikten sonra Mudurnî'nin *Verdetü'l-Medih* adlı eserinin mukaddimesinde tespit edebildiğimiz bazı iktibas örnekleri şu şekildedir: Mudurnî mukaddimenin dua kısmında “Allahum! İsmetini dağıtık, bozuk konuşma ayıbından; hata dehlizlerine düşmekten koruyan kıl. Muhakkak ki Sen, her şeye kadir olan ve duaya icabet etmeye layıksın”⁵⁶ şeklinde bir duada bulunmuştur. Bu dua cümlesinde Âl-i İmran sûresinin 26. ve Tahrir sûresinin 8. ayetlerinin sonunda yer alan عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ “Şüphesiz ki sen her şeye kâdirsın” ifadesini kullanmıştır. Burada tam da iktibasın tanımında da açıkladığımız gibi müellifimiz “Allah Teâlâ şöyle buyurdu” ibaresini kullanmadan Kur'an-ı Kerim'den alıntı yapmıştır. Bir diğer iktibas örneği de Mudurnî, eserinin ismini zikretmeden önce “Allah Teala bu şerhi yüce rızası için yapılan amellerden

eylesin. Zira O, kullarını bağışlayan ve merhamet edendir” şeklinde bir duada bulunmaktadır. Bu duayı yaparken iki yerde iktibas olarak tanımlayabileceğimiz kullanım vardır. Bunlardan ilki لَوْجُهُ خَالَصَ لَوْجُهُ الْكَرِيمِ cümlesindeki لَوْجُهُ kelimesi, İnsan sûresi 9. ayetteki لَوْجُهُ ifadesinden iktibas akla getirmektedir. Kendisinden iktibas yapılan metin üzerinde ziyade, noksan, takdim, tehir ve açık ismi zamir olarak getirme gibi bazı değişikliklerin yapılabileceği de belirtilmekte olduğundan⁵⁷ bu örnekte müellifimizin ayette لَوْجُهُ şeklinde açık isim olarak gelen lafzatullahı zamirle ifade ederek لَوْجُهُ şeklinde getirmesinin da iktibas kurallarına uygun olduğunu söyleyebiliriz. Son dua cümlesinde iktibas olan ikinci örnek ise dua cümlesinin sonunda gelen فَإِنَّ بَعِيدَهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ cümlesindeki غَفُورٌ رَحِيمٌ ifadesidir. Bu ifade de görebildiğimiz kadarıyla Kur'an'da 49 ayetin sonunda yer almaktadır. Bunlardan biri de Bakara suresi 173. ayettir. Bu ayet de “Şüphesiz ki sen her şeyi bağışlayan ve çok merhamet sahibisin” meâlindeki غَفُورٌ رَحِيمٌ İNَّ اللَّهَ ayet-i kerimesidir.

Berâ'at-i İstihlâl

بَرَعَ fiilinin mastarı olan berâ'at kelimesi, “arkadaşlarına üstünlük sağlamak”⁵⁸ ve “her fazilet ve güzellikte tam olmak”⁵⁹ anlamlarına gelmektedir. İstihlâl kelimesi ise, yağmur yağarken çıkardığı ses yükseldiğinde استَهْلَلَتْ fiili kullanılmaktadır.⁶⁰ Havanın ilk yağmaya başladığı zaman çıkardığı sese de استَهْلَلَتْ السَّمَاءُ şeklinde bu fiil kullanılmıştır.⁶¹ Özellikle kelimenin bu manası berâ'at-i istihlalin terim anlamına en yakın olandır. Zira yağmurda da bir başlangıç ve bu esnada yağmurun çıkardığı ses olduğu gibi bu sanatta bir kasideye veya esere başlama söz konusudur. Berâ'at-i istihlalin terim anlamı ise, yazar ya da şairin eserinin başında maksadını hissettiren lafızlar kullanmasıdır.⁶² Şair ya da yazar, maksadını açık bir şekilde değil de zevk-i selim sahibi kimse nezdinde lafzın güzelliğini ve canlılığını artıran tarzda işarette bulunur.⁶³ Bu kısımda eserini kaleme alan kimse, yazacağı kitap hangi ilimle ilgili ise veya hangi konuda ise bunlara işarette bulunan lafızlar kullanmaktadır.

Mudurnî'nin eserinde de berâ'at-i istihlalin güzel bir örneği ortaya konmuştur. Malum olduğu üzere Mudurnî bu eserinde, İmam Bûsîrî'nin *Kaside-i Bürde*'si üzerine bir şerh yazmıştır. Şerhin girişi şöyle başlamaktadır: إِنَّ أَيْمَنَ مَا يُرْشِحُ بِهِ صَدْرُ الْكَلَامِ وَأَحْسَنَ مَا يُوشِحُ بِهِ عَقْدُ النَّظَامِ حَمْدُ اللَّهِ ذِي الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ وَالْإِفْضَالِ وَالْإِنْعَامِ، ثُمَّ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى خَيْرِ الْأَنْبَاءِ، وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ مَصَابِيحِ الظَّلَامِ. Manası: “Söze başlanacak en kutlu

⁴⁸ İbnü'l-Esir, *el-Meseli's-Sâir*, 1/263.

⁴⁹ Teftâzânî, *el-Mutavvel*, çev. Zekeriya Çelik, 608.

⁵⁰ Ebu'l-Bekâ el-Kefevî, *el-Külliyât Mu'cem fi mustalah ve l-furuk*, thk. Adnan Derviş-Muhammed el-Misrî (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, ty.), 156; Habenneke el-Meydânî, *el-Belâgatu'l-'Arabiyye*, 2/536.

⁵¹ Yazar ya da şairin, adını anmaksızın bir hikaye, şiir ya da nesre işarette bulunmasıdır. Bkz. et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, çev. Zekeriya Çelik, 2/492; Habenneke el-Meydânî, *el-Belâgatu'l-'Arabiyye*, 2/542; Mehmet Ünal, *Kastamonulu Muhammed Eşref Mestî Divanı*, (Isparta: Fakülte Kitabevi 2020), 38.

⁵² Akd, şairin başkasına ait bir düzyazıyı iktibas yoluyla olmaksızın nazma çevirmesidir. Bkz. Habenneke el-Meydânî, *el-Belâgatu'l-'Arabiyye*, 2/541.

⁵³ Yazar ya da konuşanın başkasına ait bir şiiri düz yazıya çevirmesidir. Bkz. Habenneke el-Meydânî, *el-Belâgatu'l-'Arabiyye*, 2/541.

⁵⁴ Tazmin sanatı, şairin başkasının şiirinden bir şeyi şiirine almasıdır. Şairin alıntı yaptığı şiir edebiyatçılar nezdinde meşhur ise alıntıyı

belirtmeden; meşhur değilse belirterek ifade eder. Bkz. Habenneke el-Meydânî, *el-Belâgatu'l-'Arabiyye*, 2/539.

⁵⁵ Habenneke el-Meydânî, *el-Belâgatu'l-'Arabiyye*, 2/536.

⁵⁶ Mudurnî, *Verdetü'l-Melîh* ('Atuf Efendi, 2164), 2b/1.

⁵⁷ Ebû Bekir b. Ali b. Abdillâh b. Hicce el-Hamevî, *Hızânetü'l-Edeb ve Gâyetü'l-Ereb*, thk. İsmâ Şakiyu (Beyrut: Dâru'l-Bihâr, ty.), 2/456.

⁵⁸ Ezherî, *Tehzibü'l-Lüga*, 2/223.

⁵⁹ Ebu'l-Hasen 'Ali b. İsmâ'il el-Mürsî ibn Sîde, *el-Muhkem ve'l-Muhitu'l-'A'zam*, thk. Abdulhamîd Hindâvî (Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-'Ilmiyye, 2000), 2/144.

⁶⁰ Ezherî, *Tehzibü'l-Lüga*, 5/242.

⁶¹ İsmail b. Hammad el-Cevherî, *es-Sihâh Tâcü'l-Lüga ve Sihâhu'l-'Arabiyye*, thk. Ahmed Abdulgafûr Attar (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987), 5/1852.

⁶² Kefevî, *el-Külliyât*, 244.

⁶³ Hamevî, *Hızânetü'l-Edeb*, 1/30.

kelime, söz kolyesinin kendisiyle süsleneceği en güzel kelimelerden biri, ikram, lütuf ve nimet sahibi Allah (cc)'a hamd etmektir. Sonra da salat ve selam, mahlûkatın en hayırlısı olan Muhammed (sas)'e, karanlığın kandilleri olan âl ve ashâbının üzerinedir.”

Bu şerhin giriş cümlelerinde şiir ve edebiyatla ilgili bir esere adım attığımızı hissettiren *عَدُّ النِّظَامِ*, *يُشَرِّحُ*, *يُشَرِّحُ*, *يُشَرِّحُ* kelimeleri kullanılmıştır. Aşağıda da açıkladığımız gibi terşih ve tevşih kelimeleri belagatle ve özellikle de bedi' ilmiyle ilgili terimlerdir. Bu kelimeler edebiyatla ilgili bir esere işarette bulunmaktadır. Bu kelimelerin ardından kullanılan *عَدُّ النِّظَامِ* terkinine baktığımızda ise *عَدُّ* kelimesi kolye, gerdanlık⁶⁶ anlamına gelirken *النِّظَامِ* kelimesi kendisine inci dizilen ip⁶⁷ anlamına gelmektedir. Şiir kaleme almak için de *تَطَمَّتِ الشَّعْرَ* ifadesi kullanılmaktadır.⁶⁸ Dolayısıyla *عَدُّ النِّظَامِ* terkihi de inci gibi olan sözlerin dizili olduğu kolye mesabesindeki bir esere işarette bulunmaktadır. *نِظَامِ* kelimesi aynı zamanda söz konusu eserin nazım tarzında yazılmış bir eser ya da nazımla ilgili bir eser olduğunu da ima etmektedir. Nitekim yazılan eser İmam Busîrî'nin meşhur kasidesi üzerine yazılan bir şerhtir. Gördüğümüz üzere burada zikrettiğimiz bu üç kelime de yazılacak esere ve onun içeriğine dair işaretler vermektedir.

Verdetü'l-Melîh'in girişinde eserin içeriğine ilişkin kullanılan kelimelerden biri de salve kısmındaki “sonra salat ve selam mahlûkatın en hayırlısı olan zatın üzerine olsun” anlamındaki *خَيْرُ الْأَنْامِ عَلَى الصَّلَاةِ وَالسَّلَامِ* ifadesidir. Bu cümlede bulunan *خَيْرُ الْأَنْامِ* ifadesi, Busîrî'nin eserinin asıl adı olan ve “mahlûkatın en hayırlısını methetmede ışıksağan yıldızlar” anlamına gelen *خَيْرُ الْكَوَاكِبِ الدَّرِّيَّةِ فِي مَدَحِ خَيْرِ الْبَرِّيَّةِ* deki *الْبَرِّيَّةِ* terkinine telmihte bulunarak beraat-i istihlâlâ güzel bir örnek teşkil etmektedir.

Tıbâk

Tıbak sanatı, tezat, tekâfü', mutabakat gibi isimlerle de anılmaktadır. Tıbak kelimesinin sözlük anlamı, bir şeyi bir şeyin üzerine koymak anlamındadır. Mesela tencerenin ağzını sağlam bir şekilde kapatmak için tencerenin kapağını tencerenin üzerine kapaklayarak koymak bu kabildendir. *طَبَقَ الشَّيْءَ عَلَى الشَّيْءِ* dendiğinde “bir şeyi bir şeyin üzerine koyarak kapattı” anlamına gelmektedir.

Genelde bu kapatma, verdiğimiz örnekte de görüldüğü gibi iki şeyin birbirinin zıddı yönde olmasını gerektirir.⁷⁰ Terim olarak tıbak ise birbirinin zıddı olan iki kelimeyi ister nazım ister nesir olsun bir ibarede bir araya getirmektir. Gece-gündüz, siyah beyaz, soğuk sıcak kelimeleri bu kabilden örneklerdir.⁷¹ Verdiğimiz bu örneklerdeki gibi iki kelime arasında açık bir zıtlık söz konusu olabildiği gibi tıbak sanatının bundan daha genel bir şey olup iki şey arasında genel anlamda ve bazı noktalarda bir tekabül ve tenâfinin bulunması olduğu da söylenmiştir.⁷²

Mudurnî mukaddimesinin son kısmında şu ifadeleri kullanmıştır:

....وَأَنْتُمْ إِذَا أَلَمَ بِهِمْ قَوَائِلُ الشُّوقِ أَوْ التَّذْكَارِ، أَوْ غَيْرَ ذَلِكَ مِنْ غَوَائِلِ يُجَرِّدُونَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ مُخَاطَبًا يُحَاوِرُونَهُ دَلَالًا وَعَيْتًا، الْخَوَاطِرَ وَالْأَفْكَارَ؛ وَيُخَاضِرُونَهُ سُؤَالَ وَجَوَابًا..

Bu ifadelerin manası şöyledir: “Özlem ve hatıraların kâfileleri içlerine çöktüğünde ya da hatıra ve düşüncelerin bütün ağırlığı içlerine oturduğunda şairler, kendi içlerinden bir muhatap çıkarıp (tecrîd) onunla kah işve ile kah serzenişte bulunarak konuşurlar, soru sorup cevap vererek diyaloga geçerler”.⁷³ Mudurnî burada şairin kendinden bir şahıs tasavvur ederek onu kendine muhatap alıp onunla konuştuğunu söyleyerek tecrit sanatından bahsetmiştir.⁷⁴ Bu ifadeleri kullanırken işve ve naz anlamına gelen *دَلَال* kelimesi ile sitem ve serzeniş anlamına gelen *عَيْتَاب* kelimelerini kullanarak tezat sanatı da denilen tıbak sanatına dair bir örnek ortaya koymuştur. Yine aynı ifadeler içinde geçen ve soru-cevap anlamına gelen *سُؤَال* ve *جَوَاب* kelimelerini bir cümle içinde kullanarak tıbak sanatı yapmıştır.

Hüsn-i Tehallus

Sözlükte “kurtulmak”⁷⁵ anlamına gelen tehallus kelimesi şiir ve düzyazıda bir manadan diğerine, bir konudan diğerine herhangi bir dengesizlik ve uyumsuzluk olmadan intikal edip geçiş yapmak anlamlarında kullanılmaktadır.⁷⁶ En genel manasıyla hüsn-ü tehallus, şiirde veya düzyazıda bir konudan diğerine dinleyici veya okuyucuda herhangi bir rahatsızlık oluşturmada ve sanki aynı konuda devam edencesine bir bütünlük içinde konular arasında geçiş yapmaktır. Genel itibarıyla bu şekilde tarif edebileceğimiz hüsn-ü tehallus, özellikle şiirin ve bunun

⁶⁴ Sözlük anlamı terbiye etmek ve birini bir şeye hazırlamak anlamına gelen terşihin terim anlamı, sonrasında bir kelime getirilmeden herhangi bir bedi sanatına uygun olmayan bir lafzın peşine onu sanatlı bir şekilde anlamaya hazırlayan bir lafız getirmektir. Ali (ra)'ın Eş'as b. Kays (ö. 40/661) için söylediği *يَنْسَجُ الشَّمَالُ بِالْيَمِينِ* sözünü bu kabildendir. Bu söz, *الشَّمَالُ* lafzından sonra *بِالْيَمِينِ* lafzı getirilmeden söylene idi ya da *الشَّمَالُ* lafzı yerine *بِالْيَمِينِ* lafzı kullanılsaydı dinleyici cümlede geçen *الشَّمَالُ* kelimesinden sadece kelimenin ilk akla gelen manası olan sol eli anlayacaktı. Ancak *الشَّمَالُ* kelimesinden sonra *بِالْيَمِينِ* lafzı zikredilerek *الشَّمَالُ* kelimesinin uzak anlamı olan “giysi” anlamıyla anlaşılması sağlanmış olmaktadır. Terşih kelimesi istiare, tevriye, tıbak gibi birçok edebi sanat içerisinde de geçmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Ebû Abdurrahman Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitabü'l-Ayn*, thk. Mehdi el-Mahzûmî-İbrahim es-Semerrâî (Beyrut: Dar ve Mektebetü'l-Hilal, ty.), 3/93; Abdülâzîm b. el-Vâhid b. Zâfir b. İbn Ebî'l-İsba', *Tahrîru'l-Tahbîr fî Snâ'i'ti's-Şi'r ve'n-Nesr ve Beyânî'l-câzi'l-Kur'ân*, thk. Hıfzî Muhammed Şeref (Birleşik Arap Cumhuriyeti: Lecne İhyâ'i't-Türâsî'l-İslâmî, ty.), 271; Hamevî, *Hizânetü'l-Edeb*, 2/248; Halil İbrahim Kaçar, “Terşih” Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV yayımları, 2011), 40/516.

⁶⁵ Ebu Hilal el-Askerî'nin (ö. 400/1009) tevşih diye isimlendirdiği bu sanat, belagatçılar tarafından irsad terimiyle ifade edilmiş de teshim ve tebyin isimleriyle de anılmıştır. Terim olarak tevşih, sözün başında geçen bir kelimenin sonunun nasıl geleceğini haber vermesidir.

Ayrıntılı bilgi için bkz. Ebû Hilal Hasan b. Abdullah b. Sehl b. Saîd el-Askerî, *Kitâbü's-Sinâateyn: el-Kitâbe ve's-Şiir*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî-Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1998), 382; Muhammed Ahmed Kâsım - Muhyiddîn Dîb, ‘Ulumu'l-Belâga, 102.

⁶⁶ Halil b. Ahmed, *Kitabü'l-Ayn*, 1/141.

⁶⁷ Cevherî, *Sihâh*, 5/2041.

⁶⁸ Cevherî, *Sihâh*, 5/2041.

⁶⁹ *الْأَنَامُ* kelimesi yeryüzündeki tüm mahlukat olarak açıklanmıştır. Bununla beraber müfessirler Kur'an'da geçen bu kelimeyi insanlar ve cinler olarak beyan etmişlerdir. Bkz. Ezherî, *Tehzîbü'l-Lüga*, 15/364.

⁷⁰ Habenneke el-Meydânî, *el-Belâgatü'l-'Arabîyye*, 2/375.

⁷¹ Ebû Hilal el-Askerî, *Kitâbü's-Sinâateyn*, 307.

⁷² Teftâzânî, *el-Mutavvel*, çev. Zekeriya Çelik, 2/405.

⁷³ Mudurnî, *Verdetü'l-Melîh* ('A'uf Efendi, 2164), 2b/10.

⁷⁴ Teftâzânî, *el-Mutavvel*, çev. Zekeriya Çelik, 2/461.

⁷⁵ Ezherî, *Tehzîbü'l-Lüga*, 7/65.

⁷⁶ Ahmed b. Abdolvahhab b. Muhammed en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûnî'l-Edeb*, (Kahire: Dâru'l-Kütüb ve'l-Vesâiku'l-Kavmiyye, 1423), 18/307; Muhammed b. 'Abdulkarim eş-Şeybânî İbnü'l-Eşir el-Cezerî, *el-Câmi'u'l-Kebîr fî Şinâ'itü'l-Manzûm mine'l-Kelâm ve'l-Menşûr*, thk. Muştâfa Cevâd (Bağdat: Matba'atü'l-Mecma'i'l-İlmî, 1375), 181.

yanı sıra da düz yazının ilk kısmından asıl konuya intikaldeki güzel geçiş için kullanılmıştır.⁷⁷ Yine bu manadan olmak üzere şairin kasidede asıl işleyeceği methiyeden önce ele aldığı nesib, fahr veya edep ile asıl konu olan methiye kısmının bütünleşmesi şeklinde de açıklanmıştır.⁷⁸ Eski Arap şairleri ve hatipleri bu sanatı eserlerinde göz önüne almamışlar ve asıl anlatacakları konudan önce ele aldıkları gazel, deve tasviri, topraklarının tasviri, kavimlerinin kahramanlıklarını anlattıktan sonra asıl konuya ya doğrudan girmişler ya da “ذَغْ ذَا”، “ذَغْ عَنْ ذَا” gibi ibarelerle giriş ile asıl konu arasını ayırmışlardır. Esere giriş kısmı ile eserin asıl kısmı arasını hissettirecek şekilde ayırmaya “iktidab” sanatı denmektedir. Allah’a hamd ve sena ve resulüne salavattan sonra اَمَّا بَعْدُ ifadesinin kullanılması ise iktidabtan sayılmakla birlikte iyi görülmüştür.⁷⁹ Ancak girişte اَمَّا بَعْدُ ifadesinin kullanılması ilk kısımdan diğer kısma doğrudan geçilmemesi dolayısıyla tehallusa da benzetilmiştir.⁸⁰

Mudurnî, eserine hamdele ve salvele ile başlamış ve ardından وَبَعْدُ kelimesiyle mukaddimenin asıl kısmına geçmiştir. Bu kısımda kaside-i bürdenin ne denli önemli bir eser olduğunu, yazmış olduğu şerhin önemini, eserinin ismini zikretmiştir. Ardından duada bulunmuş ve eserini kime ithaf ettiğini belirtmiştir.⁸¹ Bu bilgilerle şerhin mukaddime kısmı sona erip asıl şerh kısmına geçilirken kasidenin ilk nesib ve teşbib kısmı olan ilk beytine şu ifadelerle hazırlık yaparak Mudurnî, hüsn-ü tehallusa dair güzel bir örnek sunmuştur:

“Hüzün ve özlemi yudumlamak, uzaklık ve ayrılığın acılarına tahammül etmek gibi aşkın ayrılmaz unsurlarını zikrederek kasidelerine başlamak ediplerin adettir. Onlar, kasidelerine bu şekilde başlamayı tegazzül ve teşbib olarak isimlendirmekte ve bunu kasideye güzel başlamanın bir yolu olarak saymaktadırlar. Dinleyicilerin zihnini canlı tutmak ve bedenlere sunulan yemeklerin rengi mesabesinde ruhlara sunulan ziyafete renk katmak için telvin ve iltifat sanatlarına başvurumaktadırlar. Özlem ve hatıraların kâfileleri içlerine çöktüğünde ya da bunun dışında hatıra ve düşüncelerin bütün ağırlığı içlerine oturduğunda, kendi içlerinden bir muhatap çıkarıp (tecrid) onunla kah işve ile kah serzenişte bulunarak konuşurlar, soru sorup cevap vererek diyaloga geçerler. Kaside-i Bürde’nin şairi el-Bûsîri de onların bu yolunu takip ederek bu konuda onlara uymuştur. Bu meyanda meram denizlerinin dalgaları arasına dalmadan önce, ki asıl maksadı Rasûlullah (sas)’i medh etmektir, tecrid yoluyla şiddetli ağlayışının sebebinin sorarak şöyle demiştir” diyerek⁸² kaside-i bürde’nin ilk beytinin şerhine başlamıştır. Mukaddimeden asıl şerhe geçiş esnasında okuyucuya fark ettirmeden şerhe geçmiş ve bunu yaparken de kasidenin ilk kısmında olan nesib, teşbib, tegazzül ve tecrid gibi hususiyetlerine değinerek mukaddime kısmıyla şerh kısmı arasında bütünlük sağlamıştır.

Sonuç

Çalışmamızda tespit edebildiğimiz ve öne çıkan bedî‘ sanatlarını ele aldık. Bu başlık altında cinas, seci, lüzum mâ lâ yelzem, iktibâs, berâ‘at-i istihlâl, tıbak ve hüsn-i

tehallsu gibi sanatları ele aldık. Mukaddimede özellikle cinas ve seci sanatlarının çokça kullanıldığını görmekteyiz. Bunun sebebinin de mukaddimede ahenkli bir akıcılık sağlama gayesi olarak düşünmekteyiz.

Çalışmamızda değindiğimiz diğer sanatlarda da aynı durum söz konusu olmakla birlikte özellikle berâ‘at-i istihlâl ve hüsn-i tehallsu dair Mudurnî tarafından örnek teşkil edecek tarzda bir uygulama ortaya konmuştur.

Müellif genelde eseri boyunca özelde mukaddimesinde konuları çok akıcı bir anlatım dili kullanarak, yer yer güzel tınılar oluşturarak lafızdaki ahenkle manayı dengeli bir şekilde yürüterek okuyucunun ilgisini canlı tutarak sunmuştur.

Arapçayı ikinci bir dil olarak öğrenmiş olan müellif, eserinin genelinde olduğu gibi mukaddime özelinde baktığımızda da dili çok iyi kullanmış, anlatımındaki akıcılık sekteye uğramamıştır.

Kaynaklar

- Brockelman, Carl. *Geschichte Der Arabischen Litteratur*. 5 cilt. Leiden: Brill, 1937
- Bulut, Ali. *Belağat Me‘ânî-Beyân-Bedî’*. İstanbul: İfav. yay. 2015.
- Bursalı Mehmed Tahir. *Osmanlı Müellifleri*. Haz. M. A. Yekta Saraç. 3 cilt. Ankara: TÜBA, 2016
- Cevherî, İsmail b. Hammad. *es-Sıhah Tâcü’l-Lüga ve Sıhâhu’l-Arabiyye*. thk. Ahmed Abdulgafûr Attar. 6 cilt. Beyrut: Dâru’l-İlm li’l-Melâyîn, 1987.
- Durmuş, İsmail. “Mukaddime”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 31/117-118. İstanbul: TDV yayınları, 2020.
- Ebû Hilal el-Askerî, Hasan b. Abdullah b. Sehl b. Saîd. *Kitâbü’s-Sinâateyn: el-Kitabe ve’s-Şiir*. thk. Ali Muhammed el-Bicâvî-Muhammed Ebu’l-Fadl İbrahim. 1 cilt. Beyrut: el-Mektebetü’l-Asriyye, 1998.
- Saîdî, Abdülmüteâl. *Buğyetü’l-İzâh li-Telhîsi’l-Miftâh fî Ulûmi’l-Belâga*. 4 cilt. Mektebetü’l-Âdâb, 1426.
- Ezherî, Muhammed b. Ahmed. *Tehzîbü’l-Lüga*. thk. Muhammed Avad Mur’ib. 8 cilt. Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabi, 2001.
- Ferâhidî, Halil b. Ahmed. *Kitâbü’l-Ayn*. thk. Mehdi el-Mahzûmî - İbrahim es-Semerrâî. 8 cilt. Beyrut: Dar ve Mektebetü’l-Hilal, ty.
- Ĥabenneke el-Meydânî, ‘Abdurrahmân b. Ĥasen. *el-Belâgatu’l-Arabiyye*. 2 cilt. Dimaşk: Dâru’l-Kalem, 1416/1996.
- İbn Ebi’l-İsba’, Abdülazim b. el-Vâhid b. Zâfir. *Tahriru’t-Tahbîr fî Sinâ’ti’s-Şi’r ve’n-Nesr ve Beyânî I’cazi’l-Kur’ân*. thk. Ĥifnî Muhammed Şeref. 1 cilt. Birleşik Arap Cumhuriyeti: Lecne İhyâi’t-Türâsi’l-İslâmî, ty.
- İbn Ĥicce el-Hamevî, Ebû Bekir b. Ali b. Abdillâh. *Hızânetü’l-Edeb ve Ĥâyetü’l-Ereb*. thk. İsmâ Şakiyu. 2 cilt. Beyrut: Dâru’l-Bihâr, 2004.
- İbn Sîde, Ebu’l-Ĥasen ‘Ali b. İsmâ’il el-Mürsî. *el-Muhkem ve’l-Muhitu’l-A’zam*. thk. Abdülhamîd Ĥindâvî. 11 cilt. Beyrut: Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2000.
- İbnü’l-Esir el-Cezerî, Ebu’l-Feth Ziyâüddîn Muhammed b. Abdülkerim. *el-Meselü’s-Sâir fî Edebi’l-Kâtib ve’s-Şâir*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid. 1 cilt. Beyrut: el-Mektebetü’l-Asriyye, 1420.
- İbnü’l-Esir el-Cezerî. *el-Câmi’u’l-Kebîr fî Sinâ’ti’l-Manzûm mine’l-Kelâm ve’l-Mensûr*. thk. Muştafa Cevâd. 1 cilt. Bağdat: Maţba‘atü’l-Mecma’i’l-İlmî, 1375.

⁷⁷ et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, çev. Zekeriya Çelik, 2/639; Ĥabenneke el-Meydânî, *el-Belâgatu’l-Arabiyye*, 2/558.

⁷⁸ İbn Ebi’l-İsba’, *Tahriru’t-Tahbîr fî Sinâ’ti’s-Şi’r ve’n-Nesr*, 433.

⁷⁹ Ĥabenneke el-Meydânî, *el-Belâgatu’l-Arabiyye*, 2/561.

⁸⁰ Teftâzânî, *el-Mutavvel*, çev. Zekeriya Çelik, 2/642.

⁸¹ Mudurnî, *Verdetü’l-Meliĥ* (‘Atıf Efendi, 2164), 1b/1 vd.

⁸² Mudurnî, *Verdetü’l-Meliĥ* (‘Atıf Efendi, 2164), 2b/5 vd.

- ‘İsmâ’îl Paşa, Muhammed b. Mîr Selîm el-Bâbânî. *İdâhu’l-Meknûn fî’l-Zeyl ‘alâ Keşfi’l-Zunûn ‘an Esâmi’l-Kütûbi ve’l-Fünûn*. thk. Muhammed ‘Abdulkâdir ‘Aî. 7 cilt. Beyrut: Daru’l-Kütûbi’l-İlmiyye, 2008
- Kaçar, Halil İbrahim. “*Terşih*”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 40/516. İstanbul: TDV yayınları, 2011.
- Kâsım, Muhammed Ahmed – Dîb, Muhyiddîn. *‘Ulûmu’l-Belâga el-Bedi’ ve’l-Beyân ve’l-Me’âni*. 1 cilt. Tarablus: el-Müessesetü’l-Hadîse li’l-Küttâb, 2003.
- Kefevî, Ebu’l-Bekâ, *el-Külliyât Mu’cem fî mustalaha ve’l-furuk*. thk. Adnan Derviş-Muhammed el-Misrî. 1 cilt. Beyrut: Müessesetü’r-Risale, ty.
- Kehhâle, ‘Omer Rıdâ. *Mu’cemu’l-Müellifîn*. 13 cilt. Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâşi’l-‘Arabî-Mektebetü’l-Mesnâ, 1408.
- Mudurnî, Muhammed b. Mustafa. *Verdetü’l-Melîh fî Şerh Bürdeti’l-Medîh*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, ‘Aîf Efendi Koleksiyonu, 2164, 1b-93a.
- Mudurnî, Muhammed b. Mustafa. *Risale Ma’mûle fî Beyani Kâne Yusallî en-Nebîyyu fî’l-Ka’deti’l-Ahîra*. Kastamonu: Kastamonu Halk Kütüphanesi, 395, 36b-37a.
- Mudurnî, Muhammed b. Mustafa. *Verdetü’l-Melîh fî Şerh Bürdeti’l-Medîh*. Almanya: Gottingen State and University Library, VOHD XVIIIB4, 148, 1b-81b.
- Mudurnî, Muhammed b. Mustafa. *Verdetü’l-Melîh fî Şerh Bürdeti’l-Medîh*. Amerika Birleşik Devletleri: Princeton Üniversitesi, Digital Library of the Middle East, Islamic Manuscripts, New Series, no: 993, 1b-88b.
- Mudurnî, Muhammed b. Mustafa. *Verdetü’l-Melîh fî Şerh Bürdeti’l-Medîh*. Konya: Koyunoğlu Müzesi Kitaplığı, 10528, 1b-78a.
- Mudurnî, Muhammed b. Mustafa. *Verdetü’l-Melîh fî Şerh Bürdeti’l-Medîh*. Mısır: Daru’l-Kütûbi’l-Misriyye, Edeb Talat, 4577, 1b-87b.
- Mudurnî, Muhammed b. Mustafa. *Verdetü’l-Melîh fî Şerh Bürdeti’l-Medîh*. Amerika Birleşik Devletleri: Yale Üniversitesi, Beinecke Library, Landberg 40, 6a-88b.
- Nüveyrî, Ahmed b. Abdulvahhab b. Muhammed. *Nihâyetü’l-Ereb fî Fünûni’l-Edeb*. 33 cilt. Kahire: Dâru’l-Kütûb ve’l-Vesâiku’l-Kavmiyye, 1423.
- Teftâzânî, Sa’düddîn. *el-Mutavvel Şerh Telhisi Miftahi’l-Ulûm*. çev. Zekeriya Çelik 2 cilt. İstanbul: Litera yayıncılık, 2020.
- Ünal, Mehmet. *Türk-İslam Edebiyatı: Belagat-Edebi Sanatlar*. İstanbul: Lisans Yayınları, 2020.
- Ünal, Mehmet. *Kastamonulu Muhammed Eşref Mestî Divanı*. Isparta: Fakülte Kitabevi, 2020.
- Ünal, Mehmet. *Osmanlı Türkçesi Grameri Sözlüğü*. Isparta: El-Yay Yayıncılık, 2016.